

ВПЛИВ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглянуто проблему впливу культурологічної освіти на розвиток обдарованої особистості, можливостей культурологічного забезпечення навчального процесу та змісту культурологічної освіти як засобу формування базової культури особистості.

Ключові слова: *особистість, обдарована особистість, освіта, культурологічна освіта, культурна самоідентифікація.*

В статье рассмотрена проблема влияния культурологического образования на развитие одаренной личности, возможностей культурологического обеспечения учебного процесса и содержания культурологического образования как основы формирования базовой культуры личности.

Ключевые слова: *личность, одаренная личность, образование, культурологическое образование, культурная самоидентификация.*

The paper considers the problem of the influence of cultural education in the development of gifted person, cultural features of the educational process and the content of cultural education as the basis of cultural identity.

Key words: *personality, gifted person, education, cultural education, cultural identity.*

Актуальність дослідження. В процесі розвитку цивілізації особлива роль належить обдарованим особистостям, які, завдячуючи своїй здатності творення інновацій являються головним рушієм прогресу суспільства в усіх сферах його життєдіяльності, адже в сучасному світі динамічність поступу будь-якої країни безпосередньо залежить від можливостей обдарованих людей реалізувати власний потенціал на користь свого народу. Осмислюючи здатність суспільства через освіту впливати на розвиток здібностей дітей та молоді, вчені висловлювали інколи досить протилежні думки: від переконання, що навчання здатне усіх без виключення зробити обдарованими, до повного заперечення освітнього впливу на здібності особистості.

Проблема людини, її сутності, особистих якостей, перспектив розвитку є однією з найактуальніших у наш час. Подібні питання набувають особливого значення в сучасний період. В даній статті зроблено спробу розглянути культурологічну освіту, як показник особистісної цінності і роль, яку відіграє освіта в процесі розвитку обдарованої особистості.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу культурологічного забезпечення навчального процесу в контексті розвитку обдарованої особистості, розглянути зміст освіти в цілому та культурологічної освіти як засобу розвитку обдарованої особистості й формування її базової культури. Мета конкретизується у наступних завданнях:

- визначити концептуальні підходи культурологічної освіти у сфері педагогічної діяльності;
- проаналізувати теоретичні засади культурологічної освіти як чинники впливу на розвиток обдарованої особистості;
- виявити критерії культурологічної освіченості та культурної ідентифікації обдарованої особистості.

Емпіричний аналіз результатів діяльності системи освіти вказує на те, що процес розвитку й формування властивостей особистості має складний і більшою мірою хаотичний характер. Співвідношення елементів системи освіти, їх ієрархія, зміст, значення у житті суспільства і окремої особистості визначається історично зумовленим розумінням сутності, сенсу і мети освітньої системи, розумінням сутності людини, сенсу її життя, її ролі у житті суспільства.

Глибокі перетворення у всіх сферах життєдіяльності на початку ХХІ століття змінили уявлення про здібності, потенціал і цілі людини. Народжується нове бачення можливостей і сутності людства в цілому, формується новий погляд на людську природу як цілісну, єдину, складну систему. А коли змінюється філософія людини, тоді змінюється й філософія політики, економіки, історії, змінюється й філософія освіти, особистісного розвитку, теоретичні подання про те, як допомогти людині стати тим, ким вона може й ким їй варто стати.

Освіченість, що розуміється сьогодні не як володіння великою кількістю знань і професійних навичок, а як розвиненість різноманітних здібностей, високий ступінь їхньої продуктивності, припускає моделювання такої системи освіти, у якій чільну роль займали б не традиційна трансляція знань, умінь, цінностей, норм

поводження, а створення умов для максимально можливого розвитку й самореалізації конкретної особистості в умовах суспільства [1, с.138].

Так, Ф.Бекон підкреслював, що природні здібності належить відповідним чином розвивати за допомогою виховання та навчання. Дж.Локк, порівнюючи природний стан людської свідомості з «чистою дошкою», вважав, що завдяки освіті можна створити необхідні суспільству якості. Зокрема, К.Гельвецій писав, що кожен індивід здатен стати відомою особистістю і володіє фізичними властивостями для досягнення найвищих ідей.

Теорія морального розвитку Л.Кольберга вказує на взаємозв'язок морального обґрунтування й розумового розвитку. Основою вважається розширення сценаріїв поведінки, що досягається шляхом навчання (людина вчиться поводитися все життя). Спираючись на загально філософські й психологічні концепції людини, гуманістична теорія розвитку А.Маслоу й педагогіка К.Роджерса, формують погляд на особистість як на самоцінне, природне, здатне до саморозвитку і самореалізації, а тому соціально й біологічно складне, динамічне явище, що володіє своєю власною логікою розвитку, яку не можна ігнорувати або видозмінювати.

Особистість живе спонтанно, не ставить перед собою цілі до розвитку, але водночас постійно крок за кроком рухається вперед і саме таким природним шляхом постійно відкриває свою справжню сутність [1, с.136].

Актуальність дослідження категорії обдарованих людей, виявлення її місця у творенні і збереженні культурних цінностей сучасного суспільства зумовлена необхідністю накопичення інтелектуальних ресурсів нашої країни. У цьому аспекті важливим є розв'язання проблем культурної самоідентифікації обдарованої особистості. Обдаровані особистості народжуються з особливою психодинамікою, випереджаючими темпами інтелектуального розвитку, видатними задатками, сталою спрямованістю до творчості, а тому містять у собі видатний потенціал людського розвитку. Культурна самоідентифікація обдарованої особистості в сучасному суспільстві пов'язана з виявленням рівня її інтелектуального розвитку, здібностей, та набутого в процесі життєдіяльності культурного потенціалу. Всі ці якості забезпечують людині можливість ефективного управління процесами переробки інформації, визначають її критичне ставлення до культурних цінностей, вибірковість інтелектуальної та творчої діяльності. Дослідженням питань обдарованості займалися Г.С.Виготський, Дж.Рензулі, Е.Торенс, В.А.Моляко, Д.Б.Богоявленська, О.М.Гавеля та інші. Обдарована особистість здатна здійснювати динамічну інтелектуальну орієнтацію в цінностях культури, глибоко проникати в їхню сутність, розбиратися в їх ієрархічній будові. Не зважаючи на високий рівень складності, вона може осягати сенс всіх їхніх утворень, розгортаючи межі власної культурної діяльності, і, таким чином, збагачувати власний культурний потенціал. Все це свідчить про те, що обдарована особистість взмозі шляхом активної мислинневої та інтуїтивної діяльності встановлювати зв'язки між елементами та персонажами культурного простору, узагальнювати існуючу і отримувати на цій основі нову інформацію, створюючи систему нових стосунків та взаємодії між учасниками культурного процесу [6, с.135]. Таким чином, культурна самоідентифікація обдарованої особистості пов'язується з усвідомленням себе носієм певних неповторних, індивідуальних рис, що мають важливе значення у процесі надання нового і неповторного контексту сучасним культурним цінностям.

Особливістю самоідентифікації обдарованої особистості виступає її здатність до успішної актуалізації традиційних культурних цінностей та їх сучасної інтерпретації. Шляхом складної критично-теоретичної діяльності обдарована особистість може спеціалізовано та деталізовано репрезентувати культурні цінності в умовах сучасної культурної практики. Розв'язання проблем культурної самоідентифікації обдарованої особистості в дослідженнях О.М.Гавеля зводиться до того, що: обдарована особистість здатна не тільки взаємодіяти зі світом культури, а й впливати на нього, завдяки стійкій спрямованості до творчості та нестандартному мисленню; за допомогою активної мисленевої діяльності розбудовувати систему нових стосунків між елементами культурного простору; успішно інтерпретувати, репрезентувати та відтворювати традиційні культурні цінності в умовах сучасної культурної практики, здійснюючи проекцію на майбутнє;

контекст культурних цінностей обдарованої особистості збагачений досвідом її власної творчої діяльності й думки; обдарована особистість здатна до усвідомленості і варіативності в способах мислення, створення нових категорій, що є важливим чинником збагачення людської культури, формування нових культурних цінностей [2].

Накопичені працею попередніх поколінь матеріальні і духовні цінності, знання, досвід, традиції повинні бути передані новому поколінню людей і засвоєні ними. Тому підтримка досягнутого рівня культурного розвитку, його подальше вдосконалення неможлива без оволодіння культурною спадщиною минулих століть. Ця проблема вирішується шляхом залучення людини до норм і цінностей культури і перетворення її в повноправного члена суспільства. Істотним компонентом цього процесу виступає освіта, тобто навчання людини з метою передачі накопчених знань та культурних цінностей.

Виявити сутнісний стан сучасної освіти можна спробувати, якщо поставитися до неї як феномену культуротворчості, отже, розглянути її в контексті культуротворчих процесів.

Трансляція і поширення культури в суспільстві полягає в тому, що за допомогою інституту освіти відбувається передача від покоління до покоління цінностей культури, що розуміються в самому широкому сенсі слова, тобто наукові знання, досягнення в галузі мистецтва, моральні цінності і норми, правила поведінки, досвід і навички, притаманні різним професіям. Протягом всієї історії людства освіта була головним джерелом знань, інструментом освіти суспільства. Також потрібно пам'ятати про те, що культура кожного народу має свої національно-етнічні особливості, отже, система освіти відіграє виключно важливу роль у підтриманні та збереженні національної культури, її неповторних і унікальних рис, долучаючись до яких, індивід стає носієм національної свідомості і національної психології. Завдяки формуванню у молодого покоління установок, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які панують у даному суспільстві, молодь залучається до життя суспільства, соціалізується й інтегрується в соціальну систему [3].

Прилучення до загальнолюдських, цивілізаційних цінностей починається з пізнання культури, перш за все своєї малої Батьківщини. В останні роки зростає цікавість до дидактичного аспекту ознайомлення з рідною культурою та національними традиціями. Виховання на народних традиціях сприяє формуванню особистісної позиції до культурної спадщини народу. Традиції організують зв'язок поколінь, на них тримається духовно-моральне життя народу. Але на формування особистості, особливу роль учені відводять виховним традиціям. Л.С.Виготський стверджує, що розвиток людини здійснюється через засвоєння всього попереднього досвіду культури. У змісті розділів освіти здійснено включення рідної культури і національних традицій, які знайшли відображення у виховному процесі.

У завдання педагога в контексті даної проблеми входить здатність прогнозувати і реалізовувати потенціал національних традицій і звичаїв; допомогти виховати інтерес до рідної культури і навчити усвідомлювати себе як носія даної культури. Різні види діяльності, передбачені виховно-освітнім простором, забезпечують розвиток особистості на основі духовного багатства народу. У зв'язку з цим особливого значення набувають народні традиції, характерною особливістю яких є їх моральна основа, що навчає особистість соціальної гармонізації. Культурологічна спрямованість освіти виступає і як метод виховання, і як зміст. У першому випадку мова йде про культурологічний підхід у вихованні та способи організації процесу розвитку. У другому - про розвиток особистості через культуру шляхом передачі та розповсюдження культурних знань і цінностей. Тобто, культурологічний підхід у розвитку обдарованої особистості дозволяє переконатися в необхідності використання даної методологічної орієнтації в побудові моделей у сфері освіти; включає можливості самовизначення у сфері ціннісних орієнтацій, так само як і ціннісний підхід допускає розгляд самоорганізації, саморозвитку особистості як цінності; підвищує інтерес до національної самосвідомості та відродження народних традицій; відкриває нові перспективи і можливості розвитку особистості [6].

Становлення системи особистісних цінностей уможлиблюється залученням людини до освоєння світу культури, який передбачає розкриття особистісного виміру культурної історії людства та освоєння культурного циклу буття людини. Оскільки фундаментальні умови розвитку особистості створюються в ситуації орієнтації змісту освіти на людину, необхідним стає забезпечення культурних знань на соціальному і національно-культурному ґрунті, поєднання процесу передачі суспільно значущих цінностей культури з активізацією духовного життя людини.

Як бачимо, одним з основних засобів розвитку особистості та формування її базової культури виступає зміст освіти. Навчання мови, історії вітчизни, літературі, принципам моралі і моральності служить передумовою для формування системи цінностей, завдяки якому молодь навчається розуміти інших і самих себе, стає свідомою дієвою особою суспільства [7].

Практична реалізація ідей розвитку і саморозвитку особистості проглядається сьогодні в збереженні системи освіти, у включенні в зміст освіти розвиваючих аспектів, у використанні проектних, розвивальних та життєтворчих технологій [4]. Ось чому при особистісно-орієнтованому підході до визначення сутності змісту освіти абсолютною цінністю є не відчужені від особистості знання, а сама людина. Такий підхід забезпечує свободу вибору змісту освіти з метою задоволення освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, гуманне ставлення до особистості, що розвивається, становлення її індивідуальності й можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі.

У такому розумінні культурологічна освіта за О.Шевнюк покликана сформуванати органічну цілісність загальних, особливих та одиничних характеристик особистості. У процесі культурологічної освіти на рівні загальних характеристик здійснюється становлення власне людського в особистості, актуалізується здатність пізнання, освоєння та відтворення культурних смислів в свідомості; на рівні особливих характеристик надається соціокультурна спрямованість розвиненню родових рис особистості, завдяки наповненню національно-культурним змістом з метою забезпечення адекватності мінливому соціальному замовленню; на рівні одиничних характеристик актуалізується потенціал самовизначення, саморозвитку і самореалізації особистості в культурному просторі [8].

У суспільстві не може бути незалежної від суспільства людини, поведінка будь-якої людини обумовлюється і контролюється соціальним середовищем за допомогою культурних накопичень, таких як мова спілкування, соціальні інститути, традиції, звичаї та ін. Під час навчально-виховного процесу створюється унікальна можливість збереження та примноження культурного пласту суспільства. Освіта виступає історико-культурним феноменом менталітету суспільства, його свідомості. В освіті створюються передумови для виявлення та розвитку творчих здібностей суспільства, для послідовної передачі накопичених суспільством знань, умінь, культурної спадщини всіх поколінь.

Феномен полікультурної освіти розкривається в роботах І.Васютенкової як сфера соціального життя людей, з одного боку, і як процес розвитку людини - з іншого. Абсолютно очевидним виявляється взаємозв'язок і взаємообумовленість освіти і культури. У цьому напрямку освіта розглядається як підсистема культури, спрямована на формування особистості, готової успішно діяти в умовах існуючої культури; як спосіб залучення юного покоління до цінностей, що характеризують культуру певного суспільства; як механізм культурного розвитку і руху вперед, що закладає здатність створювати культурні проекти в майбутньому. Саме таке розуміння сутності освітнього процесу обумовлює актуалізацію культурологічного підходу [5].

У світовій практиці існують різні моделі полікультурної освіти, в яких враховані вимоги до змісту й організації навчально-виховного процесу в умовах полікультурності. Найвідомішими є: дидактична, яка ґрунтується на припущенні про те, що розуміння культури приходить із знаннями історії, традицій і звичаїв, необхідними для ефективної взаємодії з її представниками; експериментальна, основа якої - переконання, що найбільше знань люди беруть із власного досвіду, наприклад, з особливого роду активності і рольових ігор-симуляцій, які створюються для того, щоб виявити проблемні ситуації при підготовці або в процесі міжкультурної взаємодії; культурно-специфічна, що дозволяє зрозуміти принципи взаємодії з представниками конкретної культури, або специфіку цієї культури; загальнокультурна: приводить до усвідомлення того, що існують психологічні явища (негативні стереотипи, упередження), які заважають гармонійним міжетнічним відносинам; когнітивна (робить акцент на отриманні інформації про культури і міжкультурні відмінності); емоційна, орієнтована на трансформацію установок, пов'язаних з міжкультурною взаємодією, відчуттями людей по відношенню до інших (від упередженості до толерантності або навіть до активної діяльності, спрямованої на розвиток близьких взаєностосунків);

поведінкова, покликана формувати вміння і навички, що підвищують ефективність спілкування [5]. Ось чому полікультурність культурологічної освіти дозволяє розглядати культуру не тільки як результат попереднього розвитку, а й як відкриту систему, що містить у собі можливості виходу за межі усталеного і впорядкованого буття, привчає бачити в тому, що вже осіло в традиціях, перспективи майбуття й нові можливості, відкриті вільному пошуку.

Людина постійно перебуває в ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, що відбуваються, постановки завдань, пошуку і прийняття рішень та їх реалізації. Зміст її життєдіяльності визначається спрямованістю особистості на осмислення, пізнання та актуалізацію загальнолюдських цінностей. На думку А.І.Арнольдова, сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і становить сутність культури. Людина завжди діє в рамках загальнолюдських цінностей, тобто в рамках певної культури, являючись одночасно об'єктом культурних впливів і суб'єктом, творцем цінностей. Культурні цінності створюються самим суспільством, вони ж потім і визначають розвиток цього суспільства, життя якого починає все більше залежати від вироблених цінностей [6].

Спираючись на праці Є.В.Бондаревської, необхідно відзначити, що нова гуманістична парадигма освіти основана затвердити наступні позиції:

- за своєю суттю особистість представляє унікальне, неповторне явище, що в цілісності реалізує себе в соціумі;

- основною характеристикою особистості виступає прагнення до саморозвитку та самореалізації, звідки виникає необхідність вивчати особистість з урахуванням її творчого потенціалу та стратегії індивідуального життєвого шляху;

- базовим способом існування особистості виступає система цілепокладання в якості потреб і мотивів, які спонукають до постійної творчої діяльності;

- вивчення особистості необхідно проводити виходячи з соціальної ситуації її розвитку, включаючи як зовнішні фактори багатостороннього соціального впливу, так і її внутрішній, феноменологічний світ;

- ефективність зовнішнього виховного впливу на особистість буде значно вище в умовах не прямого, а опосередкованого впливу;

- відносини особистості, що формується з соціальним оточенням повинні будуватися на основі партнерської взаємодії, в якому вона виступає і сприймається як активний суб'єкт саморозвитку [3].

Культурологічний підхід у практичній освітньої діяльності, за словами А.Н.Галагуза являє собою інтегративний метод системної організації цілісного освітнього процесу, що обумовлює специфічні вимоги до відбору змісту та технологій, а також створення доцільних педагогічних умов освіти відповідно до концептуальних положень, що забезпечують формування особистості як суб'єкта культури на основі культурної спадкоємності; єдність аксіологічного та індивідуально-творчого аспектів культури, яка розглядає людину її головною дійовою особою [4].

Руйнування ціннісних основ життя суспільства в цілому, і освіти зокрема, призвело до найглибшої кризи, вихід з якої можливий тільки на шляху набуття нових цінностей. Найважливішу роль і в тому, і в іншому випадку відіграє

особистість педагога, його цінності, ставлення до себе, до інших і до світу. Незважаючи на важливість розгляду питання про внутрішньо-особистісну динаміку цінностей, смислів і мотивів педагогічної діяльності, розробка цієї проблеми поки недостатня.

Проаналізовані нами вище положення особистісно-орієнтованої освіти можна, з повною підставою, розглядати в якості теоретико-методологічних засад розробки прикладних аспектів проблеми особистісного розвитку.

Висновки. Культурологічна освіта в процесі розвитку обдарованої особистості спрямована на формування системного проблемного мислення, отримання людинознавчого досвіду, створення творчої атмосфери наукового пізнання і духовної життєдіяльності, оскільки не тільки збагачує особистість різноплановою інформацією про загальносвітовий і національний процес, а також створює внутрішні та зовнішні умови для культурної самореалізації та саморозвитку, формування власної культурної самосвідомості, здійснення національно-культурної самоідентифікації та власного погляду на події суспільного життя.

В сучасних умовах розвитку суспільства безперечно культурологічна освіта сприяє актуалізації найважливіших ціннісних сфер особистості, що формують її життєві позиції. Усвідомити себе, зміст свого існування й визначити своє місце в культурі - така логіка освіти сьогодні. Освіта як джерело, стимул пізнавальної активності людини, послідовне відкриття людиною нових системних знань про світ виступає як найбільш енергійний і цілеспрямований спосіб особистісного збагнення культури. Культурологічна освіта дозволяє сприймати явища культури не тільки як сукупність думки й морального вибору інших людей, але й відкривати для себе свою причетність до всього, чим жили й що створили люди, пізнавати себе у вже створеному й розвиватися як культурно-історичний суб'єкт, для якого минуле й майбутнє культури - це його минуле й майбутнє. Прагнення до саморозвитку є основою навчання, джерелом самоосвіти і самовиховання особистості, тому розглядати мету освітнього процесу потрібно як культурну цінність, що виступає підставою формування й саморозвитку особистості.

Необхідною умовою розвитку цивілізованого суспільства є формування інтелектуальної еліти, яка задає темп розвитку науки, техніки, економіки, культури, тому одним із важливих компонентів, що сприяють створенню й підтримці на високому рівні науково-технічного, політичного, культурного, управлінського потенціалу держави, є налагоджена система пошуку, навчання і підтримки розвитку обдарованих особистостей.

Література

1. Ватковська М.Г. Вплив системи освіти на розвиток особистості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzkhups/2009_1/Vatkovs.pdf
2. Гавеля О.М. Особливості культурної самоідентифікації обдарованої особистості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2011_1/26.pdf
3. Гукетлова Д.М. Личностно ориентированное образование как теоретико-методологическое основание проблемы развития мотивационно-потребностной сферы личности. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: paedagogia.ru/attachments/article/86/guketlova.doc
4. Гуляева М.А. Культурологический поход в развитии профессионального мастерства педагога дошкольного образовательного. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: sibac.info/index.php/.../2875-2012-05-27-08-44-51

5. Гуренко О.І. Полікультурна освіта в Україні: до сутності поняття. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: vuzlib.com/content/view/160/84/
6. Загарницька І. Обдарована особистість у світлі соціального замовлення // Вісник інституту розвитку дитини. Вип.9. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 157 с.
7. Зюзіна Т.О. Компаративний аналіз проблеми визначення цілей и завдання гуманітарної культурологічної освіти // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (педагогічні науки). -№4. - Бердянськ: БДПУ, 2006. - 224 с.
8. Шевнюк О.Л. Ідеї І.Огієнка у контексті сучасної культурологічної освіти // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка - №9. –2002.- 115с.